

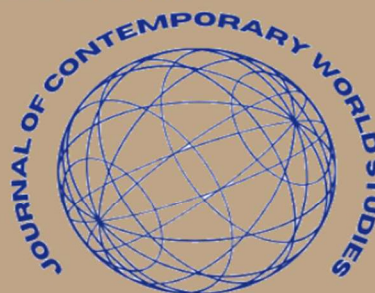
ISSN:
3030-3311

Volume|3 Issue|4 April 2025

JCWS

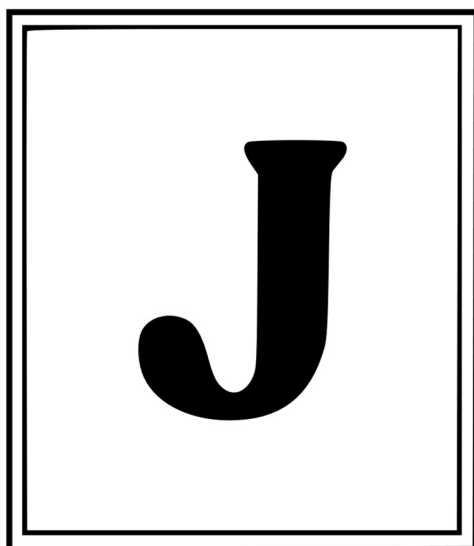
Journal of Contemporary
World Studies

2023

<https://bestjournalup.com/index.php/jcws>

VOLUME | 3 ISSUE | 4 | APRIL | 2025

JCWS

СУЎУРТА КОМПАНИЯЛАРИДА ХАЛҚАРО БУХҒЛТЕРИЯ СТАНДАРТЛАРИНИ ЖОРИЙ ҚИЛИШ РИВОЖЛАНТИРИШ

Otashev Jahongir Burkhanovich

International School of Finance Institute of Technology and Science “Buxgalteriya hisobi” kafedrası o‘qituvchisi

E-mail: jahongirotashev7@gmail.com

ANNOTATION:

Ушбу мақолада суғурта ташкилотлари аудитининг ўзига хос жиҳатлари, мавжуд муаммолар ва аудитнинг халқаро стандартларини жорий қилиш истиқболлари ёритилган ва амалий таклиф ва тавсиялар келтирилган.

KEYWORDS:

суғурта ташкилотлари, суғурта ва қайта суғурта шартномалари, суғурта товонлари, суғурта захиралари, ички ва ташқи аудит, ишчи стандартлар.

Accepted Date:

May 25, 2025,

Published Date:

May 31, 2025

Journal Website:

<https://bestjournalup.com/index.php/jcws/issue/view/jcws4>

License

This work is licensed under

a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Бугунги кунда суғурта бозор иқтисодиётининг молиявий инфратузилмасини ташкил қилувчи, мамлакат иқтисодиёти ўсишининг узлуксизлиги ва барқарорлигини таъминловчи муҳим тармоқлардан бири бўлиб ҳисобланади.

Суғурта соҳасини ривожланиши ўз навбатида қонунчилик базасини такомиллашуви, давлатнинг солиқ-бюджет ва пул-кредит сиёсатининг самарадорлиги, суғурта фаолияти назоратининг сифати ва суғурта ташкилотлари ишининг ишончлилигига боғлиқдир.

Ҳозирги кунда суғурта ҳимояси сифатини ошириш, унинг имкониятларидан ва сармоя ресурсларидан тўлиқроқ фойдаланиш учун ҳуқуқий, иқтисодий ва бошқа шарт-шароитлар яратиш зарурияти юзага келди. Ўзбекистон суғурта бозорининг ҳозирги ҳолати, унинг инфратузилмасини ривожланиш даражаси, суғурта компанияларининг амалдаги аудит тизимини халқаро стандарт ва меъёрларни жорий этиш йўли билан такомиллаштиришни талаб қилади. Ушбу муаммоларнинг ҳал этилиши ҳам мамлакатимиздаги суғурталовчилар фаолияти натижаларига ҳамда Республика суғурта бозори ҳолатига ижобий таъсирини кўрсатади.

Суғурта фаолиятининг ривожланиши аудитнинг тўғри ташкил этилишига бевосита боғлиқдир. Суғурта фаолияти имкон қадар кўпроқ суғурталанувчилардан суғурта бадалларини йиғиб, муайян суғурта ҳодисалари юз берганда уларга кафолатланган суғурта тўловларини тўлаш орқали ўз зиммаларига олган мажбуриятларни бажаришга, истикболдаги тўловларини амалга ошириш учун зарур бўлган суғурта заҳираларини шакиллантиришга

қаратилган. Ушбу жараён натижасида суғурта компанияларининг қўлида уларга тегишли бўлмаган маблағлар тўпланиб қолади. Суғурталовчининг молиявий таназзули кўплаб суғурталанувчиларнинг манфаатларига таъсир кўрсатади. Шунинг учун ҳам ушбу суғурта фаолияти юзасидан назорат қилиш тизимини такомиллаштириш лозимлигини юзага келтиради. Суғурта компаниялари фаолиятини нафақат давлат органлари томонидан назорат қилиш, балки манфаатдор шахслар (корхона акциядорлари, таъсисчилари) томонидан ҳам ушбу корхоналар молиявий аҳволи тўғрисида ҳолис маълумотга эга бўлиш эҳтиёжи юзага келди. Суғурта фаолиятини ҳолис экспертиза қилиш аудит хизмати томонидан амалга оширилади.

Суғурта компанияларини молиявий менежментини асосий функцияларидан бири молиявий назорат ҳисобланиб, унга бўлган эҳтиёж, суғурта бизнеси сифатини ошириш мақсадида ўсиб боради. Молиявий назоратнинг муҳим шаклларида бири аудит хизматини ташкил этиш ҳисобланади.

Суғурта ташкилотларида молия хўжалик фаолиятининг аудити ўзига хос хусусиятлари мавжуд бўлиб, улар бошқа хўжалик юритувчи субъектларнинг ички аудит текширувларидан тубдан фарқ қилади.

Улар қуйидагилардан иборат

:

- суғурта компаниялар фаолияти қонунийлигининг аудити.
- тузилган суғурта шартномаларининг аудити.
- қайта суғурта операцияларининг аудити.
- суғурта даъволари ва суғурта товонларининг аудити.

- суғурта захираларини ташкил этиш ва жойлаштирилишининг аудити.

- суғурта компанияларининг инвестиция фаоляти аудити.

- иш юритиш харажатларининг аудити.

- суғурта иштирокчилари фаолиятининг аудити.

Суғурта фаоляти қонунийлигининг аудити таъсис хужжатларининг давлат руйхата олиш хужжатлари ва суғурта ташкилотига рухсат этилган суғурта тури билан ва лицензияга мувофиқ суғурта фаоляти билан шуғулланаётганлигини текшириш ҳисобланади.

Суғурта ташкилотларида аудит ўтказишда Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ёхуд суд қарори билан суғурта фаоляти билан шуғуланишга берилган лицензия тўхтатилмаганлигига этибор бермоқлиги лозим, Ўзбекистон Республикасининг “Суғурта фаоляти тўғрисида” ги қонуннинг 43 моддасига мувофиқ “Суғурталовчи (қайта суғурталовчи) лицензиясининг амал қилишини тўхтатиб туриш унинг янги суғурта (қайта суғурта) шартномаларини тузишини, шу жумладан амалдаги суғурта (қайта суғурта) шартномаларини узайтиришни таъқиқлашга сабаб бўлади.” [1]

Суғурта шартномаларини аудит қилиш жараёнида тузилган суғурта шартномалари лицензияда кўрсатилган турига мувофиқлигига аҳамият бериш лозим.

Тузилган суғурта шартномалари лицензияда рухсат этилган суғурта класларига ва суғурта шаклига мос ва қонун хужжатлари ҳамда ички меъёрий хужжатларга мувофиқлиги текширилади.

Суғурта ва қайта суғурта шартномаларини аудитини ўтказиш

чоғида қуйидагиларга эътибор қаратилади:

- суғурта шартномаларининг руйхатга олиш журналида суғурта шартномаларини ўз вақтида расмийлаштирилганлиги ва олинга суғурта мукофотлари ўз вақтида тегишли бухгалтерия хужжатларида қайд этилганлиги;

- суғурта тарифларини тўғри ҳисобланганлиги;

- суғурта шартномаларининг (бошланиши ва тугаш) муддати ва суғурта мукофоти суғурта шартномаси муддати тугаганда ёки суғурта ҳодисаси содир бўлгандан сўнг олинмаганлиги;

- суғурта агентлари томонидан олинга суғурта мукофотлари ўз вақтида топширилганлиги;

- қабтий ҳисобдаги иш қоғозларини ҳисоби ва ҳисобдан чиқарилиши;

- суғурта мукофотлари ҳисоб китоб счётига ёки кассага қилиниши;

- бекор қилинган суғурта шартномаларининг асослилигини;

“Суғурталовчилар ва қайта суғурталовчиларнинг тўлов қобилияти тўғрисидаги низом” [2] талабларига амал қилган ҳолда қайта суғурта операцияларининг аудит текширувини ўтказиш амалга оширилади. Бунда қайта суғурта операцияларидан олинган ва тўланган қайта суғурта комиссияси, танъемаларнинг асосланганлиги ва тўғрилигига этибор қаратиш лозим.

Суғурта товонларининг аудит текшируви:

- суғурта даъволарини аудит қилиш жараёнида ташкилотнинг суғурта даъволарига таълуқли ички меърий хужжатлари билан танишиб чиқиш лозим. Бунда суғурта даъволари ва суғурта товонлари хужжатларини руйхатга олинганлиги ва суғурта товонини аниқлаш бўйича хужжатлар тўпламини тўлиқ ва асослилиги текширилади.

Суғурта даъволарининг аудитини кўриб чиқишда белгилан қонун доирасида барча тегишли хужжатлар расмийлаштирилганлигини текширишда қуйидагиларга аҳамият берилади:

-суғурталанувчилар томонидан ўз вақтида суғурта ходисаси тўғрисида ариза топширилганлиги;

-суғурта аризаларини рўйхатга олиш журналида суғурта аризалари ўз вақтида рўйхатга олинганлигини;

-суғурта ходисаси тўғрисидаги далолатномани ўрнатилган тартибда расмийлаштирилганлиги;

-суғурта товонлари тўғри белгиланганлиги ва ўз вақтида тўланганлиги;

-суғурта товонлари бухгалтерия ҳисобида тўғри акс этирилганлиги.

Суғурта захираларини ташкил этиш ва жойлаштирилишини аудит текширувини ташкил этишда “Суғурталовчиларнинг суғурта захиралари тўғрисидаги низом” [3] талабларига тўлиқ амал қилиниши аудитор томонидан текширилиши лозим.

Шунингдек, “Суғурталовчилар томонидан харажатлар таркиби ва молиявий натижаларни шакллантиришнинг ўзига хос хусусиятлари тўғрисидаги низом” [4]га мувофиқ қайта суғурталаш шартномалари бўйича суғурта мукофотлари суғурта захираларига тўғри олиб борилганлигига этибор қаратиш лозим.

Суғурта фаолияти аудитини ташкил этишда амалиётда бир қатор муаммолар мавжуд бўлиб, жумладан:

-ҳозирги кунда суғурта ташкилотларида ички аудитни ташкил қилишнинг услубий асослари (ўқув қўлланмалар, адабиётлар ва х.к.) тўлиқ ишлаб чиқилмаган ва услубий таъминлаш хаддан ташқари марказлашган.

-йирик суғурта компанияларида

ички аудит бўлими штат жадвалидаги аудиторлар сонини молиявий ҳолатидан келиб чиққан ҳолда белгиланиши сабабли камчиликларнинг келиб чиқиш сабабларини ўрганиш ва таҳлил қилиш учун етарли вақт ажрата олмаслик натижасида филиалларда ички назорат тизими фаолиятини такомиллаштириш бўйича таклифлар тайёрлашда баъзи муаммолар юзага келади.

-ички аудит билан ички назорат фаолияти бир бири билан боғлиқ бўлсада, суғурта компаниялари томонидан аудит билан назорат ўртасидаги туб тафовутларга етарлича эътибор берилмаётганлиги аудитнинг ўзига хос имкониятларидан амалда самарали фойдаланишга тўсқинлик қилиб келмоқда. Афсуски, кўпгина раҳбарларда аудитга нисбатан маъмурий-буйрукбозлик ва бошқарув тизимининг жазоловчи воситаларидан бири сифатида қараш ҳолатлари ҳали ҳам сақланиб келяпти. Ҳозиргача ички аудит хизмати суғурта ташкилотларининг назорат тизимини такомиллаштирувчи ва молиявий ҳолатини барқарорлаштиришга кўмаклашувчи тизим эканлиги амалиётда яққол намоён бўлаётгани йўқ.

Юқорида кўрсатиб ўтилган камчиликларни бартараф қилиш ва суғурта ташкилотларида аудит хизматини такомиллаштириш бўйича қуйидагиларни таклиф қиламиз:

Суғурта ташкилотларида ички аудит текширувларини автоматлаштирилган тизимини яратиш орқали текширишларга сарфланадиган вақтни қисқартирган ҳолда текширишлар сифатини ва қамров доирасини ошириш, суғурта компанияси ва унинг филиалларида йўл қўйилган камчиликларни максимал даражада аниқланишини таъминлаш ҳамда йўл қўйилиши мумкин бўлган камчиликларнинг олдини олиш

имконияти яратилади.

Камчиликларни аниқлашнинг дастурий йўллари белгилаб берилиб, у дастурий мажмуа яратувчиларга, талаб қилинган маълумотларни маълумотлар ягона базасидан олиш бўйича зарурий дастурий таъминотларни ишлаб чиқиш мақсадида тақдим этилади.

Ички аудит бўлими томонидан таркибий тузилмаларини текширувдан ўтказиш жадвалига асосан текширишларга чиқишдан олдин текшириш ўтказиш объекти (филиал, таркибий бўлим)га тегишли барча маълумотларни маълумотлар ягона базасидан олинади.

Маълумотлар ягона базасидан олинган барча зарурий маълумотлар дастлабки таҳлилдан ўтказилади ва текшириш гуруҳи учун аудит ўтказиш ҳажми белгиланади.

Ички аудит бошқармаси ходимлари текширишлар ўтказиш учун филиалларда ва Бошқарув аппаратида дастурий йўл билан аниқланган шубҳали операциялар тўғрисидаги маълумотларни танлаб олиб, ушбу маълумотлар билан боғлиқ барча бирламчи ҳужжатларни текширишдан ўтказиш ва мазкур операциялар тўғри ёки нотўғрилигига объектив баҳо берилади.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикасида амалда бўлган аудиторлик фаолиятининг миллий стандартларида суғурта ташкилотларини текширишнинг ўзига хос хусусиятлари инобатга олинмаган. Бу амалиётда бир қатор муаммоларни келтириб чиқармоқда. Шу боис, суғурта ташкилотларини аудиторлик текширувини ўтказишда фойдаланиш мақсадида аудиторлар учун махсус аудитнинг ишчи стандартлари ишлаб чиқилиши мақсадга мувофиқдир.

Суғурта компаниялари ички аудит ходимлари малакасини халқаро стандартлар талабларидан келиб чиққан

ҳолда мунтазам ошириб боришни таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Суғурта бозори профессионал иштирокчилари ассоциацияси, Аудиторлар Палатаси билан ҳамкорликда киска муддатли малака ошириш курсларини ташкил қилиниши лозим деб ҳисоблаймиз.

Ўзбекистон Республикасида аудиторлик фаолиятининг иккита йўналиши бўйича малака аттестатлари ва лицензиялар берилиши назарда тутилган:

- умумий аудит (хўжалик юритувчи субъектлар бўйича аудит ўтказиш)
- банк аудити.

Суғурта аудити умумий аудит йўналиши таркибига киритилган.

Бизнингча суғурта фаолиятини ўзига хос хусусиятларини инобатга олган ҳолда, суғурта аудитини алоҳида йўналиш сифатида ажратилиши ва малака аттестатлари ва лицензиялар олиш учун қўшимча талаблар белгиланиши лозим.

Ҳозирги кунда амалиётда Суғурта ташкилотларида ички аудит хизматининг фаолияти миқдорий кўрсаткичларга қараб баҳоланиб келинмоқда. Бунда ички аудит бўлими томонидан ўтказилган текширишлар сони, ундирилган ноқонуний тўловлар миқдори, кўрилган жазо чоралари кабилар. Ички аудит хизмати бошқарув назорат тизимининг муҳими бўғини эканлигидан келиб чиққан ҳолда, уларнинг фаолият самарадорлигини миқдор кўрсаткичлари билан бирга сифат кўрсаткичлари, яъни суғурта ташкилотининг молиявий-иктисоодий кўрсаткичлари билан боғлиқ ҳолда баҳолаш мақсадга мувофиқдир. Юқоридагилардан келиб чиққан ҳолда, суғурта ташкилотларида ички аудит хизмати самарадорлигини белгиловчи мезонлар ишлаб чиқилиши мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг «Суғурта фаолияти тўғрисида» ги Қонуни. [Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 24.11.2021 й., 03/21/730/1089-сон].

2. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2008 йил 12 майда 1806-сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган “Суғурталовчилар ва қайта суғурталовчиларнинг тўлов қобилияти тўғрисидаги низом” [Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2008 й., 20-21-сон].

3. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2008 йил 15 декабрда 1882-сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган “Суғурталовчиларнинг суғурта захиралари тўғрисидаги низом” [Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2008 й., 52-сон,]

4. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2024 йил 13 августда 3549 -сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган “Суғурталовчилар томонидан харажатлар таркиби ва молиявий натижаларни шакллантиришнинг ўзига хос хусусиятлари тўғрисидаги низом” [Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 14.08.2024 й., 10/24/3549/0615-сон.]